

Umění je normální

Tvorba duševně nemocných ze slavné sbírky Hanse Prinzhorna v nejnovější pražské expozici art brut podněcuje k otázkám po možnostech její prezentace a našich představách o širší pojmu umění.

„Poté, co roku 1908 utrpěl elektrický šok, začal se považovat za umělce,“ vysvětluje odstavec textu k obrazům Petera Meyera. Ačkoli prohlásit se za umělce je jistě dostatečně bláznivé, Meyera do psychiatrické léčebny dovedla teprve pozdější příhoda s revolverem. Je pravděpodobné, že kdyby nevzal do ruky zbraň, nebyl by dnes zastoupen v prestižní Prinzhornově sbírce. Ale možná by ve dvacátých letech vystavoval se svými současníky, možná by jeho sakrální obrazy tvořené vesmírem drobných členitých barevných polí, vyvedených s pečlivostí tvůrce gobelínů, visely v opravdovém kostele. Prezentace části Prinzhornovy sbírky v Domě U Kamenného zvonu v Praze je další výstavou, která ukazuje díla duševně nemocných s komentářem: tito duševně nemocní jsou tak šikovní, že by klidně mohli vystavovat mezi normálními, nikoli jen jako bizarní dokument. Klidně. Ale nevystavují. Myšlenka integrace visí jen po stěnách v textech napadajících tradiční vnímání normality; „Hledám díla poznamenaná jednoznačným osobitým způsobem a vytvořená mimo vliv tradičních umění (...), která se dotýkají spodních vrstev lidské bytosti – divokých vrstev – a přinášejí od tud žhoucí výtvarný jazyk. Potom je mi jedno, jestli autor těchto děl je (...) považován za zdravého, nebo za šíleného.“ (Jean Dubuffet) Autoři tvorbou příbuzní, oficiálně však řazení do skupiny zdravých, jsou na výstavě zpřítomněni pouze reprodukcemi v několika rozevřených monografiích ve vitrínách uprostřed jednoho sálu. Na art brut stále láká mnohem více podivnost, než výtvarný kontext.

Konzumní tlak

Nelze dnes hovořit o tom, že výstavou art brut něco objevujeme. Umění v syrovém stavu, jak nazval před šedesáti lety Jean Dubuffet díla šílců, trestanců či naivních malířů tvořících na základě silného osobního prožitku, bez deformací

takzvanou vysokou kulturou, je dnes už spíše módní vlnou než překvapením. Můžeme připomenout velkou výstavu Art brut, sbírka abcd, která se konala taktéž v Domě U Kamenného zvonu před dvěma lety, od června do října loňského roku pak jinou kolekci v muzeu v Olomouci (viz LtN č. 41/2008), nebo nedávno skončenou výstavu Anny Zemánkové v Galerii Havelka v Praze (12. prosince 2008 až 27. ledna 2009). Nicméně upřít dílům duševně nemocných obrovský inspirační potenciál nelze, ať už je máme za malíře avantgardní nebo za celebrity. „Sterilní popová kultura, vyprázdněná sama sebou, produkuje takzvané vysoké umění, převažuje převažené, konceptualismus rafinovaně mate diváka, a proto je pochopitelný konzumní tlak, který touží po návratu ke kořenům přirozenosti,“ píše v diplomové práci věnované art brut Jitka D. Gottfriedová.

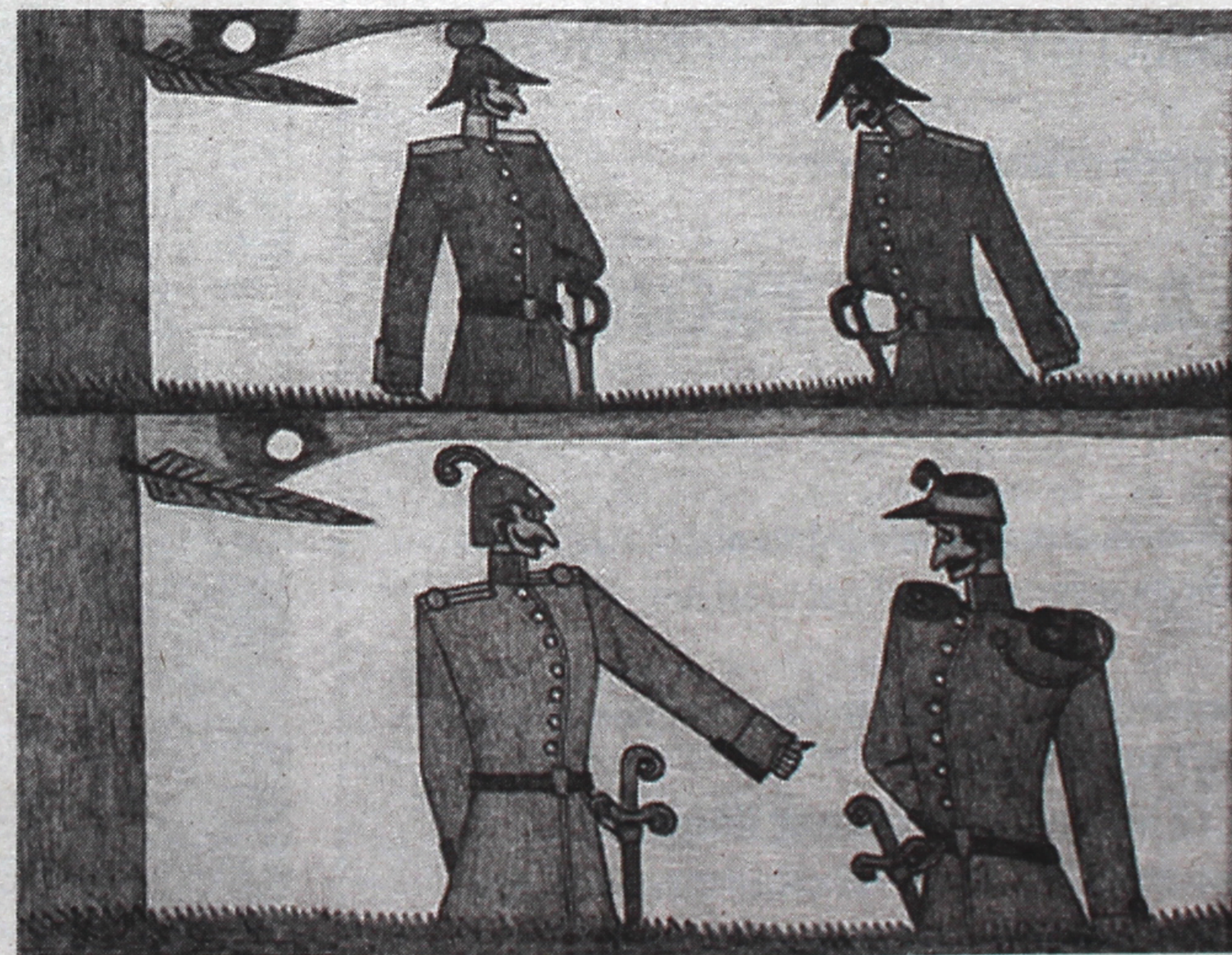
Představit Prinzhornovu sbírku jako legendu s podtržením historického kontextu se v realizaci kurátorek Terezie Zemánkové a Ivany Brádkové ukázalo jako varianta méně akční, což je škoda: je to varianta více muzejní než galerijní, ale v zásadě legitimní, protože sbírka opravdu legendou je. Přibližně pět tisíc výtvarných děl pacientů psychiatrických léčeben nashromáždil psychiatr Hans Prinzhorn (1886–1933) při svém působení na klinice v německém Heidelbergu. Ještě před studiem medicíny Prinzhorn absolvoval dějiny umění na univerzitě ve Vídni. Byl výrazně ovlivněn soudobými idejemi expresionismu. Při budování sbírky nesledoval kresbu jako dokumentaci diagnostického materiálu, ale jako autentický a svébytný výtvarný projev, který jiní v té době hledali například v tvorbě primitivních kmenů Afriky či Tichomoří. Kniha Bildneri der Geisteskranken (Tvorba duševně nemocných), kterou vydal v roce 1922, tedy v době formování surrealismu, se stala biblí moderny. Vedle inspirace

Alfreda Kubina, Paula Kleea či Maxe Ernsta vytvořila i základ pro Dubuffetovo definování pojmu art brut. Ale vraťme se zpátky k instalaci, a to hned do problematičtějšího druhého patra. Kurátoři zde simulují vstup do výstavy Zvrhlé umění, která se v roce 1937 konala v Mnichově. Zkonfiskovaná díla předních moderních malířů (Nolde, Mondrian, Ernst, Klee, Kirchner, Chagall...) z čtyřiceti německých muzeí, doplněna o tolik podobné práce z Prinzhornovy sbírky psychicky nemocných, měla přesvědčit veřejnost Třetí říše o chorobnosti avantgardy. Kde jinde se už více nabízí konfrontace s díly expresionistů? Ať vedle Knopfa visí Klee! Realizace původní Vůdcovy představy dnes může být hrou, v níž je jeho záměr pouze kontextem posunut do opačné pozice. Obdobnou, ale volnější variantou téhož, je uspořádání výstavy Nové Zvrhlé umění; vedle obrazů z Prinzhornovy sbírky by byly vybrány práce umělců současných. Informačně, máme-li v hledáčku

poučení z historie, taková verze zaostávat nemusí a výstup by byl silnější. Určitě silnější, než stávající emoční vyjasnění atmosféry pomocí černě natřených stěn.

Nové Zvrhlé umění

Přestože nám koncepce výstavy předkládá art brut spíše jako historický materiál než živé umění, setkání s díly zůstává mimořádným zážitkem. Okouzující novinkou pro mě byla instalace Marie Liebové. Po podlaze jejího pokoje – jak dokumentovala fotografie i rekonstrukce v prostoru – byly rozprostřené vzory vytrhané z prostěradel. Zjednodušené, do ornamentu transformované motivy květín, hvězd i písma. Silně mi připomněly magické obrazce, tak zvané álpany, které, svižně kreslené rýžovou kašičkou, jsou všední součástí péče indické ženy o domov. Zde však oproti nim ostře vystupuje komunikační náboj použitého materiálu. A to jak svou povahou, tak i představou procesu jeho zpracování k výsledné instalaci.

Oskar Voll, kresba tužkou, Prinzhornova sbírka

Zbytek expozice tvoří kresby, koláže a malby. Nemohla mě tak nepotěšit vtipnost náhody, jak Prinzhornova sbírka téměř na den přesně v Praze střídá výstavu nazvanou Normální malba. Přirozeně se tak nabídlo koncepčně krkolomné, ale uživatelsky přístupné srovnání normálního s nenormálním. Kurátorka Kateřina Tučková se v Máněsu pokusila o obhajobu současné malby jako životaschopného média. Křehké tomášovské gesto, když po výstavách jako Reseting, jiné cesty k věcnosti (2007), i poslední uvěřili v zmrtvýchvstání. Ale nechť. Jenže na malířsky dobře pojednaných plochách pláten jen obtížně hledáte dveře někam dál. Jako by zůstávala právě jen tam, u krásně vyvedeného lesku na saténovém polštářku Evy Spěváčkové či na suverénním lýtku v obraze Karla Jerieho, jehož pokus o přechod malby do instalace vyvolává dojem, že ani sám autor nevěří, že to závěsný obraz ustojí. U tvůrců art brut máte pocit opačný; ze dveří pod tlakem zevnitř praskajících se vysype ven forma, v zásadě podružná, jež pak mluví a křičí, neboť jde vždy o krok za sdělením. Vedle sdělně mlčenlivých maleb Pavly Gajdošíkové pak nejsilněji pulzuje tvorba Denisy Krausové. Neuza-mčená v jedné definici, neklidná, schopná rozechvět. Oskar Voll zase svými hutnými stínovanými kresbami s motivy důstojníků, žen a sugestivního měsíce zachycuje jeden výjev vždy několikrát, jen s drobnými proměnami. Normální malba by se neměla lišit od normálního umění, pokud se chce její přívlastek tvářit jako víc než jen synonymum slova „pouze“. Normální je tvořit. „Všechna expresivní gesta jako taková jsou podřízena jedinému účelu: zpodobit duši a tím vystavět most spojující sebe sama s ostatními.“ (Hans Prinzhorn)

Prinzhornova sbírka, Dům U Kamenného zvonu, Staroměstské náměstí 13, 110 00 Praha, 5. února až 3. května 2009